

Azt sem állíthatjuk – lévén az örök visszatérés tanítása kinyilatkoztatott filozófia –, hogy a filozófus korábbi művei ezt a gondolatot készítették volna elő. Bár kézenfekvő a következtetés: ha az örök visszatérés Nietzsche *legnehezebb* gondolata, akkor minden egyéb ennek a gondolatnak a vonzáskörében helyezhető el. Tatár György pedig – miután monográfiájában kizárólag az örök visszatérés gondolatának rekonstrukciójára koncentrált – óhatatlanul is utat nyit egy ilyen következtetés felé. A kerek egésszé, gyűrűvé formált interpretáció talán túlságosan is *szép* ahhoz képest, hogy a nietzschei életmű tele van veszteségtudattal, amelyet a Zarathustra meghirdette „győzelemmé való átalakítás” sem másít meg teljesen. De nemcsak Nietzsche életműve, hanem az ismertetett monográfia sem mentes az imént említett „vesztéségtudattól”, amit a patetikusan, nagyon szép nyelven előhívott logikai konstrukció – éppen azért, hogy a fölidézett életmű központi gondolatát *rejtőn* típusú tudássá rendezzi, avagy misztériumként állítja elének – a tan jövőbeni megértésének reményével övez. Természetesen Tatár György ezt nem mondja ki, de e kimondatlan reménység nélkül egész művének miérte megválaszolatlan maradna. Az eljövendő megértés ígérete, „Megfeszített Dionüszosz” majdani epifániája (szabályos megváltásgondolat) táplálja a nietzschei életmű eljövendő utóéletének ígéretét.

Végezetül, pusztán játékos ötlet formájában, egy kísérlet arra, hogy rést üssünk a Gyűrűn, az intakt gondolat körén. Miután feltételezhető, hogy a Gyűrű nem pusztán lineáris rendszer, azaz több részeinek összegénél, ugyancsak feltételezhető, hogy az örök visszatérés gondolatának – ugyancsak visszatérő – apokrif verziói is születnek, azaz, miként Tatár György könyve előszavában ígéri, az „ötödik evangélium” megjelenésében ez az irányban hat. Tehát elképzelhető, hogy az örök visszatérés Gyűrűjének valamely pontján, amikor fölötte a jelen átsuhan, s árnyéka ráborul a múlthatatlan és változhatatlan történetre, az Urmi tó partján született Zarathustrára harmincadik életévében elhagyja hazáját, Aria tartományába megy, és magányának tűz esztendejében megalkotja a Zend-Avesztát. A magányával eltelt alapító mögé – miután az alászállt remete életének megunt színhelyéről

– egy daimón lopózott, s felkínálta neki az örök visszatérés tanítását. De Zarathustra legtitkosabb gondolatának megrontóját ekként szólítja meg: „Szamár vagy, még sohasem láttam nálad nagyobb szamarat!”

Ezen a ponton születik meg Nietzsche/Zarathustra apokrif története, s ezen a ponton a legmagányosabb hős elindulhat végre a labirintus belsejéből – sajátos önmegváltása felé.

Rugási Gyula

EGY MENTALITÁS ÖNARCKÉPE

*Ignotus Pál: Csipkerózsza
Műzsák, 1989. 291 oldal, 94 Ft*

Igen, ezt a frech, agresszív, hangoskodó magatartást, ezt a hiú, felstilizált, szószátyár mentalitást bizony bajos szeretni, nehéz rokonszenvesnek látni. A CSIPKERÓZSA bennem elsősorban viszolygást ébreszt. Viszolygást egy stílustól, attitűdtől, amely persze hozzám is közel áll, és amelynek okait nagyon is tudom, értem és érzem is. Félelmében, magányában füttyöreszik, ordítózik ilyen rikító, fűlsértő módon az ember, ahogy azt Ignotus Pál tette a két világháború között, s tette életére emlékezve az önéletrésében is.

Mondom, nem rokonszenves olvasmány a CSIPKERÓZSA, s elsősorban hangneme miatt nem az. A kisebbségi hang sohasem harmonikus és artikulált, félelmek, indulatok, a sebzett önérzet, a felemásan kompenzált komplexusok torzítják e stílust és magatartást. Egy zsidó értelmiségi hangja ez a Horthy-Magyarországon, ne az arányt és méltóságot várjuk hát tőle, s különösen ne közvetlenül a holocaust borzalmai után.

Egy esendő, szómámorba, felstilizált pózokba menekülő, kapkodó embert látunk itt.

A CSIPKERÓZSA Ignotus Pált a legrosszabb formájában mutatja, ám tudnunk kell azt is, ez az ember a harmincas évek egyik legjelentősebb antifasiszta publicistája volt, ragyogó, kristályos logikájú, liberális demokrata tanulmányok szerzője, a polgári radikalizmus második nemzedékének Zsolt Béla mellett legjelentősebb alakja.

A CSIPKERÓZSA 1947–48-ban sokéves emigráció után íródott, több mint száz folytatásban, egy bizonyára helytelenül értelmezett, hibásan felfogott történelmi helyzetben. Hátterében a magyar zsidó polgárság tragédiája állt. Azé a zsidó polgárságé, amelyet egy ország jószerevével kiirtott magából, s amelynek néhány túlélője tapasztalhatta azt is, a továbbiakban sincs szükség rá. A *Haladásban* megjelent folytatások riadt kapkodása jól tükrözi azt a folyamatot, ahogy Ignótus Pál is felismerte, a polgári radikalizmus most sem kell, az új hatalom inkább a népiek tömegbázissal kecsegtető táborát választja szövetségeseül, mint a magyar polgári demokrácia örök veszteseit.

A zsidó értelmiség – s Ignótus Pál úgy vélhette, vele együtt a polgári gondolat is – munkatáborokban, gázkamrákban vagy az emigráció magányában pusztult el. A túlélők igazukat keresték, és kapkodva, az öngazolás indulatával vallatták múltjukat, így e torz visszaemlékezés-füzérben Ignótus Pál is. Ezért az önéletrajzi epizódok, esszéisztikus betétek és kitérők hátterében kimondva-kimondatlanul, görcsösen és feszülten, egyetlen motívum húzódik végig, az elvesztett, az igazán soha meg nem talált identitás keresése, bizonyítása, az outsider lét fájdalma.

Ignótus Pált szokás a leingerlekenyebb urbánusnak nevezni. S valóban, számos ragyogó (és elfogult) írása bizonyítja, az is volt. Am a CSIPKERÓZSA legmeghatóbb sorai a túlkiabált magányról szólnak, az asszimiláció fájdalmáról. Arról a kissé komikus igyekezetről, ahogy a budapesti zsidó fiú dadák, cselédlányok, falusi nyaralások emlékképeivel bizonyítaná népismeretét, irodalmias vonzódásaival kétségbe vont magyarságát. S közben fájdalmas öngazolással magyarázza: „Asszimilálódni csak asszimiláltakhoz lehet, s főképp csak hozzájuk érdemes. Az asszimilációnak a törzsből kinőtt emberek közt kölcsönösnek kell lennie.” Jól érthető indulattal és motivációktól vezérelve undorodik mindentől, ami ősi, akár kacagányos, akár kaftános, hiszen: „Minden »ős«-sel kezdődő összetett szó, amennyiben elemi erők ígézetére utal, német és csakis német nemzeti rögeszmék jegyében érvényesíthető találmány.”

A népi-urbánus ellentét magva is, úgy tűnik, nemcsak világnézeti, de lélektani is. A népieknek sok mindenben nem volt igazuk, és identitásproblémájuk, magányérzetük nem-

igen lehetett. A kívülről fájdalma és irigysége motiválhatta a CSIPKERÓZSA nem egy szélsőséges, ma már segélykiáltásnak ható, túlzásaiban téves ítéletét is. „Minden társadalmi irányú rendszeresített népiesség vagy népiség: kísérlet a népelnyomásra. Aki a vidéki romlatlanságnak hódol, hogy a főváros parazitizmusát megbélyegezze, az a vidék fejlődésének megakasztására s különösen a paraszt megalázására és megnyomortására törekszik. Ez alól nincs kivétel.” A fájdalom és a düh, a tragikus megsebzett identitás, a kitaszítottság azonban esetenként még ennél szélsőségesebb részgazságok felnagyítását is eredményezte: „Magyarország a harmincas években fasiszta országgá vált, nemcsak a kormánya, a népe is. Felelős a kormány volt érte, amely a népet ebbe az irányba lendítette. De a nép hamarosan továbblendült, mint ameddig urai lendíteni kívánták.”

Nem, az igazságot nem a CSIPKERÓZSA zaklatott, öngazolást kutató soraiban kell keresnünk, sokkal inkább *A Töll* és a *Szép Szó* tanulmányaiban. E visszaemlékezésekben inkább a gyarló ember szól hozzánk, aki bátorságát egy verekedés apropóján hosszú folytatásokban stilizálja világnézeti harccá, s akinek önszeretete szinte elárasztja a lapokat. Ám az önszeretet csak az önismeretet torzítja el, még ha ironikusan fűszerezve is, de nem a világnézeti és esztétikai ítélőerőt. Gyarlók vagyunk, de attól még igazunk lehet. „Életem nagy művéből semmi sem lett, hacsak az nem volt életem nagy műve, hogy József Attilával aznap délután összeesküdtem” – írja némi öngúnnyal, s a visszaemlékezés legszébb oldalai József Attiláról szólnak. Kissé vállveregető módon, ám a szeretet hangján, már akkor, abban a biztos tudatban, hogy zseniről szól. Van abban valami közös, ahogy 1945 után Ignótus Pál a demokráciáról és József Attiláról ír, frivolan, ingerlekenyen, meghittén, pontosan és a hatalmat zavaró módon. S van abban is valami közös, ahogy Hatvány, az öreg Ignótus és a *Nyugat* köre felfedezte és támogatta Adyt, és abban, ahogy ugyanezt megtette József Attilával a fiatal Ignótus és a *Szép Szó*. Ha ebben a frissen asszimiláltak, az outsiders éles szemét, identitást sóvárgó, kompenzáló vágyát is látjuk pontos esztétikai értékítéletük mellett, talán nem is sokat tévedünk.

A *Századvég* 1988/6–7. számában válogatás jelent meg Ignótus Pál írásaiból, s remélhető-

leg a közeljövőben napvilágot látnak egyéb méltatlanul feledett művei is. A CSIPKERŐZSA csak ezen írások mellett adhat hiteles képet egy jellegzetes társadalmi rétegről, egy jellegzetes, ma már alig fellelhető ésjárásról. Egy mentalitásról, mely tragédiákban gyökerezdik, s mely talán nem is Ignotus Pál alakjában ragyog a legtisztábban. Ignotus Pál gyakran szól társairól, s nemcsak József Attiláról, de Fejtő Ferencről, Zsolt Béláról, Hevesi Andrásról, K. Havas Gézáról és Gáspár Zoltánról is, akiknek feledésbe merült alakját és eszméit ismét fel kell fedeznünk. Bár a CSIPKERŐZSA talán a maga egyenletlenségében nem a legharmonikusabb és legélvezetesebb bizonyíték, mégis látnunk kell, hogy ha sokak számára idegen hangon és modorban és messziről is, olyan értékek szólalnak itt meg, melyek tanulsága és ismerete nélkül – a polgári hagyomány értékei nélkül – egy demokratikus Magyarország alighanem megvalósíthatatlan.

A kötethez Nagy Csaba írt pontos, tárgyilagos előszót, s ugyancsak ő írta a jól tájékoztató jegyzeteket is, irodalomtörténeti értékke emelve így ez érdekes, egyenletlenségében is értékes olvasmányt.

Nagy Sz. Péter

EGY SÉRTETT LÉLEK PANASZA

Eörsi István: *Emlékezés a régi szép időkre*
I. kiadás: *Katalizátor Iroda, 1988. 184 oldal*
II. kiadás: *Napra-forgó, 1989. 228 oldal, 95 Ft*

Nehéz rátalálni e – végre legálisan is megjelent – könyv műfajára. Az író sem igazít el. Bevezetőjében ugyan visszautasítja a szokványos megjelöléseket: nem regény vagy történelmi munka, legföljebb az 1956 utáni börtönévek leírása és kommentálása – állítja, de nem ad helyettük használható megnevezést. Akár kinőtt gyermekholminak vélhetné a jámbor, Eörsi iróniáján nem edződött olvasó, s csakugyan sűrűn találkozhat a magyar irodalom használatától fényesült hagyományával, az anekdotázással, s uram bocsá, még Moldova

György címermondatára, az „egy poénért eladom a lelkem”-re is ráismerhet olykor.

Érdemes továbblapoznia, mert hamar észreveszi, hogy mindaz, mi ítéletében elbizonytalanítja, noha közben lelkes olvasásra serkenti, a pletyka, az adoma és a sokféle forrásból táplálkozó humorral elegyült groteszk ironia szükséges ellentételezése csupán a *sértett lélek elviselhetetlen keserűségének*. E munka más, mint egyszerű visszaemlékezés – a konzolidációnak becézett megtorlás fanyarul nevetető krónikája.

Ha Eörsi csakugyan az volna, kinek maszkjával játszik, nem bírná a tempót, s egy fűzérnyi anekdota után szögre akasztaná lantját. Ám ő egyre közelebb s mind személyesebb megaláztatásokról számol be. Metsző gúnyja a mezeitelenül didergő, érzékeny lélek védekezése.

Nem ő tréfál, hanem a világ. Az áll tótágast, s az író arról igazán nem tehet, hogy úgy látszik, mintha ő huppant volna a fejére. Tán keves is volna szuflája a távolság megteremtéséhez, a roppant hatalmú esztelenség rugdalja el folyton magától.

Mihez kezdhet egy 25 éves költősüvölvény, meggyőződéses kommunista ráadásul, kit esméi s nem cselekedetei miatt (a Szabad Kosuth Rádiónál dolgozott, s egy-két, sajnálatosan rövid életű szamizdat készítésében és terjesztésében vett részt 1956 novemberében) fogtak el és börtönöztek be állítólagos elvtársai? Összeroppan és meghal, ahogy sokan, vagy acélkeménnyé erősödik, elridegtül, mint néhányan a fogolytársak közül. Az elsőhöz sok benne az ifjúság, a másodikhoz meg az öröm utáni sóvárgás. Egyszemélyes kijáratot talált; saját kapuján lépett át, amikor bohócsipkát csapott kopaszodó feje búbjára – pontosan látva-tudva: mit tesz.

Nem éppen entellektüel sorsosa tökéletes nyugalommal és magabiztossággal játssza el a bolondot, hogy zárt intézetbe kerülhessen. A fogoly költő sem kevesebb leleménnyel, invencióval alakítja szerepét. Így már élvezi is néha, amit élvezni mutat, s „biológiai optimizmusának” jegyében, örökös pimasz vigyorával sikerül túlélnie a pusztulással vagy kiegészéssel fenyegető vegzatúrát. Téved, ki azt véli, ez könnyű, csupán szerencsés alkat kellekik hozzá. Nincsen olyan. Ő sem kivétel. Az azonoság és a nem azonoság egysége több, mint